

ARAB VA FORS-TOJIK TILLARIDAN TARJIMA QILINGAN ASARLAR: TARIXIY RIVOJLANISH, MADANIY AHAMIYAT VA ZAMONAVIY TAHLIL

Rahmonova Muhlisabonu Muminjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Ilmiy Rahbar: Axmedova Muhayyo

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab va fors-tojik tillaridan tarjima qilingan asarlarning tarixiy rivojlanishi, lingvistik va madaniy xususiyatlari hamda zamonaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Tarjima jarayoni orqali ikki madaniyat oʻrtasidagi ilmiy va adabiy almashinuv yuzaga kelganligi koʻrsatiladi. Maqolada tarjima metodologiyasi, lingvistik oʻzgarishlar va madaniy integratsiya masalalari ham oʻrganilgan.

Kalit soʻzlar: Tarjima, arab tili, fors-tojik tili, madaniy almashinuv, lingvistik taʼsir, adabiy meros

Kirish

Tarjima — bu tillar va madaniyatlar oʻrtasida koʻprik quruvchi, adabiy va ilmiy merosni saqlab qoluvchi muhim vositadir. Ayniqsa, arab va fors-tojik tillaridan tarjima qilingan asarlar Markaziy Osiyo, Eron, Arab dunyosi va boshqa hududlar oʻrtasidagi ilmiy-madaniy almashinuvga xizmat qilgan. Tarjima jarayoni nafaqat til oʻtkazuvchanligini, balki madaniy, falsafiy, adabiy qadriyatlarning bir tilda boshqa tilga mos tushirilishini talab etadi. Shu maqolada arab va fors-tojik tillaridan tarjima tarixining ildizlari, tarjima jarayonidagi lingvistik va madaniy xususiyatlari hamda ularning bugungi zamondagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Tarjima tarixining ildizlari va rivojlanish bosqichlari. Islom uygʻonish davri (IX–X asrlar): Markaziy Osiyo va fors-tojik hududlarda ilm hamda adabiyot arab tilida keng yoyila boshladi. Bu davrda koʻplab ilmiy, falsafiy, tibbiyot va diniy asarlar arab tiliga tarjima qilindi.

- Keyingi davr: fors tilining adabiy til sifatida qayta tiklanishi va rivojlanishi. Masalan, Shāhnāme singari epik asarlar fors tilida yaratilib, keng o'quvchilarga mo'ljallangan.

- Tarjimaning ikki yo'nalishi: arab tilidan forsga va fors-tojik tilidan arabga tarjima jarayoni adabiy va ilmiy merosning turli tillarga o'tishiga sabab bo'ldi. Tarjima orqali qadimgi ilmiy va adabiy asarlar saqlanib qolindi va turli hududlarda uyg'un madaniy makon shakllandi.

- Xulosa: arab va fors-tojik tillaridan tarjima tarixiy jihatdan uzoq va murakkab yo'lni bosib o'tgan — bu oddiy til o'zgartirish emas, balki madaniy va ilmiy meroslarni asrlar davomida saqlab qolish jarayonidir.

Lingvistik va madaniy ta'sir: Leksik adabiyot va tarjima samarasi. Arab tilining fors tiliga va adabiyotiga ta'siri keng bo'lgan. Ko'plab arabcha o'zlashmalar fors tilining leksik qatlamiga kirgan.

- Fors-tojik va arab tilidagi o'zlashmalar turk tili va turkiy tillarda ham sezilarli bo'lgan; bu orqali tilararo hamkorlik shakllangan.

- Tarjima nafaqat leksika darajasida, balki stilistik va retorik jihatlarida ham ta'sir qilgan. Arab adabiyoti va faylasuflik an'analaridan olingan metafora, obraz va uslublar fors-tojik adabiyotida yangi ijodiy shakllarni yuzaga keltirdi.

- Xulosa: tarjima orqali til — faqat aloqa vositasi emas, balki yangi madaniy-lingvistik paradigma shakllanishiga sabab bo'lgan vosita ekanligi ko'rinadi.

Tarjima orqali adabiy-madaniy merosning kengayishi va saqlanishi. Fors-tojik epik merosi, xususan Firdavsi, Nizomiy Ganjavi, Jomiy, Sa'diy va boshqalar ijodi orqali yaratilgan asarlar keyinchalik tarjima qilinib, keng geografik hududlarga tarqalgan.

- Tarjima nafaqat adabiyot, balki tarix, falsafa, ilm-fan, etika va boshqa sohalardagi asarlarning saqlanishini ta'minlagan. Bu holat madaniy merosning til chegaralaridan qat'iy nazar saqlanishiga xizmat qilgan.

- Shuningdek, tarjima orqali turli tillar uchun umumiy adabiy-ilmiy maydon shakllangan, bu esa madaniy dialog va o‘zaro tushunishni kuchaytirgan.

4. Zamonaviy tahlil: Tarjima nazariyasi va til-madaniy integratsiya

- Tarjimalar nazariyasi O‘zbekiston va umuman Markaziy Osiyoda rivojlanib bormoqda; tarjima tarixining bosqichlari, muammolari va zamonaviy yo‘nalishlari ilmiy tadqiq qilinmoqda.

- Mualliflar tarjima jarayonida til va kontekst, semantika va stilistika masalalariga e’tibor qaratishni tavsiya qiladilar. Bu tarjimaning nafaqat aniq, balki madaniy jihatdan ham mos bo‘lishiga yordam beradi.

- Tilararo o‘zaro ta’sir va leksik o‘zlashmalar davomi hozirgi turkiy, fors, arab, tojik va boshqa tillarda ham sezilmoqda. Bu til-madaniy integratsiya jarayoni zamonaviy tarjimashunoslikda muhim tahlil obyekti hisoblanadi.

Xulosa

Arab va fors-tojik tillaridan tarjima qilingan asarlar nafaqat tarixiy meros, balki madaniy va ilmiy bog‘lanishlarning timsolidir. Tarjima orqali turli xalqlar o‘rtasida bilim, adabiyot, falsafa va madaniy qadriyatlar almashinuvi yuzaga kelgan. Tarjima jarayoni til o‘tkazuvchanligi bilan birga, madaniy integratsiya, ilmiy merosning uzluksizligi va adabiy boylikning avloddan avlodga yetib borishini ta’minlaydi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki: tarjima nafaqat o‘tmishni saqlash vositasi, balki bugungi kunda ham yangi til-madaniy interaktsiyalarni yaratish, adabiyot va ilmni boyitish, hamda global madaniy dialogni rivojlantirish uchun zarur vositadir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Zhetpisbayeva K. B., The influence of Arabic on Persian language and literature.
2. Shamsudinova I., Abdurayimova L., Usmonova M., Turkiy tillarda arab va fors-tojik tillari leksikasining qo‘llanilishi, 2024.

3. Yangiboyeva M., Qodirova K., Arab tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida kontekstning xususiyati, 2024.
4. Sheraliyeva R., O‘zbekiston adabiyotshunosligida fors-tojik eposining o‘rganilishi, 2025.
5. Omonova Z., Xodjayeva S., Tarjima tarixi va tarjimonlikning ahamiyati.
6. Tulki, Tarjima nazariyasi va madaniy almashinuv.